

**ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'NİN (ö.
906/1501) TÜRKÇE YAZMA
BİLİNCİ VE KİMİ DİKKAT
ÇEKİCİ ESERLERİ İLE
KÂTIPLERE SERZENİŞİ**

ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'S (d. 906/1501)
SENSE OF WRITING IN TURKISH
AND HIS REPREHENSION
TOWARDS SCRIBES BY SOME OF
HIS REMARKABLE WORKS

Prof. Dr. Günay KUT

Boğaziçi Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Em.)

E-posta: kutgunay@boun.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1645-8254

Öz

Alî Şîr Nevâyî, Çağatay edebiyatının en önemli şair ve yazarlarının başında gelir. Eserleriyle sadece Çağatay sahasını değil Osmanlı sahasını da etki altında bırakmıştır. Toplamda 29 eseri bulunmaktadır. İçlerinde Farsça yazılmış olanları varsa da çoğu Türkçedir. Bu eserlerinde Türk diline özel bir hassasiyeti olduğu görülür. Bunun en önemli göstergelerinden biri; başta kendi mahlası olmak üzere kimi kelimelerdeki imla özellikleridir. Bunun yanında, Arap alfabesinde olmayan; ancak Türk ve Fars alfabesinde bulunan "p" ve "ç" konsonantlarıyla biten kelimelere de divanlarında yer vermiştir. Bu konsonantlarla bitenleri "b" ve "c" konsonantları ile bitenlerle değil kendi içinde sıralamıştır. Ayrıca kaleme aldığı eserlerde, işlediği konuya ait başlıkları genel yönelimin aksine Farsça yerine Türkçe olarak yazmıştır. Bunlar, Nevâyî'nin Türkçe konusundaki hassasiyetini gösteren önemli özelliklerden bazılarıdır. O, *Mecâlisü'n-nefâyis* ve *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eserlerinde hayatları ve eserleri hakkında bilgi verdiği çoğu şahsın, eserlerini Farsça ve Arapça olarak yazdığını tespit etmiştir. Bundan dolayı ölümünden hemen önce yazdığı *Muhâkemetü'l-lugateyn* adlı eserinde Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Nevâyî, dikkatsiz kâtipler konusunda da oldukça hassastır.

Anahtar Kelimeler: Alî Şîr Nevâyî, Çağatay Türkçesi, Türkçe bilinci, Nevâyî'nin eserlerindeki imla özellikleri.

Abstract

Alî Şîr Nevâyî is one of the most important poets and writers of Chagatai literature. With his works, he influenced not only the Chagatai field but also the Ottoman field. He has 29 works in total. Some of them are written in Persian but most of them are written in Turkish. It is seen in his works that he has a special sensitivity for the Turkish language. One of the most important indicators of this is spelling features in some words, especially his own pseudonym. Besides, he included the words ending with the "p" and "ç consonants", they are not in the Arabic alphabet, from the Turkish and Persian alphabet in his divan. He sorted those ends with "p" and "ç" consonants in their own section, did not put them in "b" and "c" sections. In addition, in the works he wrote, he wrote the titles of his works contrary to the common tendency in Turkish rather than Persian. These are some of the important features that show Nevâyî's sensitivity about Turkish. He found that in his works, *Mecâlisü'n-nefâyis* and *Nesâyimü'l-mahabbe*, most of the people whom he gave information about their lives and works wrote their works in Persian and Arabic. For this reason, he aimed to prove that Turkish is superior to the Persian in his book *Muhâkemetü'l-*

lugateyn, which he wrote just before his death. Nevâyî is also very sensitive about careless scribes.

Keywords: Alî Şîr Nevâyî, Chagatai Turkish, sense of Turkish, spelling features in Nevâyî's works.

GİRİŞ

Türkçe eserlerinde Nevâyî, Farsça eserlerinde ise Fânî mahlasını kullanan; Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük bir rol oynayan Alî Şîr Nevâyî, bütün Türk dünyasında sevilen ve etkisi altında kalınan bir şair ve yazardır (Sertkaya, 1971). Nevâyî üzerindeki çalışmalar Türkiye’de ve özellikle Türk üniversitelerinde 1961 yılından itibaren hız kazandı ve Agâh Sırrı Levend’in 1965-68 yılları arasında Türk Dil Kurumu’nca yayımlanan 4 ciltlik *Alî Şîr Nevâyî* adlı eseri bu konuda önemli ve öncü bir çalışma olarak yerini aldı. Ama şunu da hemen söylemeliyim ki Nevâyî hakkındaki çalışmalar Türk dünyasında çok daha evvel başlamış ve eserlerinin pek çoğu bizden daha önce buralarda basılmıştı.

Bu makalede üzerinde duracağım konu; Nevâyî’nin Türkçe yazma bilincidir. Öncelikle Çağatay şairleri ve yazarlarını bu konuda uyarmak için neler yaptığını anlatmaktır. Bu dilin, daha sonraları Özbekçe adıyla anılan dönemine de emeği geçtiğinden, Nevâyî’nin bu bilinci nasıl geliştirdiğine parmak basmaktır.

Nevâyî’nin bugün, bilinen 29 eseri vardır ve bu eserlerin hemen hemen hepsi Türkçedir. Eserlerinin Çağatay Türkçesiyle yazılı olanlarında Nevâyî mahlasını kullanmış, yalnızca *Lisânü’l-tayr* adlı mesnevisinde Farsça eserlerinde kullandığı Fânî mahlasını tercih etmiştir. Bu da sanıyorum Attâr’a olan hürmetindedir. Dört divanı dışındaki beşinci divanı Farsçadır. Burada da Fânî mahlasını kullanmıştır.

Eminim; Nevâyî’nin, *Muhâkemetü’l-lugateyn* adlı eserinde Türkçeyi ve Farsçayı karşılaştırıp Türkçeyi daha üstün tutmasında, daha evvel yazdığı Türk dünyasının ilk şairler tezkiresi (*Tezkiretü’ş-şu’arâ*) olan *Mecâlisü’n-nefâyis* (Nefis Meclisler)’in etkisi olmuştur. Çağatay şairlerinin hayatı ve eserleriyle ilgili kaleme aldığı *Mecâlisü’n-nefâyis* adlı (yazılışı 897/1491-92) eseri ile *Nesâyimü’l-mahabbe* (yazılışı 901/1495) adlı velilerin hayat hikayelerine yer verdiği kitabında çoğu kişinin, eserlerini Farsça ve Arapça yazdıklarını tespit etmiştir. Bu konunun üzerinde fazlasıyla düşünmüş olacak ki son ve en önemli eserlerinden biri olan *Muhâkemetü’l-lugateyn*’i 905/1500 yılında kaleme almış ve bu eserde, Türk dilinin Fars dilinden daha üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere iki dilin muhakemesidir. Türk dilinin üstünlüğünü pek çok örnekle kanıtlayan Nevâyî, başta kendisi olmak üzere eserlerini Türkçe yazmış, bu arada kimi Farsça ve Arapça kelimeleri eserlerinde kullansa bile bazılarının telaffuzlarında ve yazılışlarında Türkçe telaffuzu örnek almıştır. Buna birkaç örnek verelim:

Başta kendi mahlasını, aslında yazılışı ve telaffuzu itibariyle *Nevâ’î* olan kelimeyi *Nevâyî* şeklinde biz Türklerin kullandığı biçimde yazmıştır. Bunun yanı sıra eserlerinden birinin adı olan *Garâ’ibü’s-sıgar* yerine *Garâyibü’s-sıgar*’dan başka; ilgili kelimeleri, örneğin *netâ’ic* yerine *netâyic*; *‘acâ’ib* yerine *‘acâyip*; *hazâ’in* yerine *hazâyin*

şeklinde imla etmiştir. Kısacası, gerek *fâ'il* gerekse çoğul şekli olan *fevâ'il* vezninde uzun sestem sonra gelen hemzenin "y" olarak söylendiğini görmekteyiz. Türkçede bildiğim kadarıyla iki ünlü yanyana gelmez. Bu mesele sadece Çağatay Türkçesinde yahut Nevâyî tarafından benimsenmiş değildir; Batı Türkçesinde de, Türk yazarları ve müstensihlerinin imlasında bu tarzdaki kullanımlara rastlanır. Hatta kimi hâllerde iki şeklini birden aynı cümlede kullandıkları olmuştur: *hazâ'in – hazâyin* gibi. Ama biz bu kullanımın Nevâyî'de fazlasıyla bilinçlice benimsendiğini görüyoruz. Aslında Çağatay Türkçesi ve özellikle Nevâyî üzerinde çalışan bizlerin, zamanında bunun farkına varamadığımızı söylemem gerekir. Bu farkedemeyiş bizleri, kelimeleri *Neuâ'i* şeklinde de *Garâ'ib* şeklinde de okumaya sevk etmişti. Türk Dil Kurumu da böyle kaydetmiştir. Ancak özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 808 numaralı *Külliyât-ı Nevâyî* ile ilgili bir çalışma yaparken bu hususun farkına vardım. *Külliyât*'ın müstensihi olan Dervîş Muhammed Takî'nin, Herat'ta 901 ve 902 tarihlerinde istinsah ettiği bu nüshada, Arapça kelimelerde diftong oluşturan özellikle ecvef kelimelerdeki bu yazım biçimi dikkatimi çekti. Zaten son zamanlardaki yayınlarda da artık Nevâyî kelimesi bu kurala uygun olarak yazılmaktadır.

Nevâyî'nin bir diğer özelliği de gerek Farsçada gerekse Türkçedeki "p" harfinin yazım biçimi ile ilgilidir. Bu konu "ç" harfinde de karşımıza çıkar. Osmanlı ve Çağatay Türkçesi Arap harfleriyle yazıldığı ve Arapçada "p" ve "ç" harfi bulunmadığı için özellikle Osmanlı Türkçesinde son harfi "p" olan kelimeler "b" ile, "ç" olan kelimelerse "c" harfi ile yazılmıştır. Kimi örneklerle bakalım:

1. *Hikâye-i Süleymân ve Belkîs*

...Bir gün şeytân kendi zürriyyetinden birin genç kuzu şeklinde bir 'avrat-şüret olub kuzu götürüb Havvâ katına getirüb emânet kodı... Havvâ kuzu boğazlayub kızları-yıla... (Kut, 1989: 275)

2. *Vîrseler mülk-i cihânuñ tâc u tahtın devletin*

'Avnî küyuñ terkin itmez başına sultân olub (İz, 1966: 187).

3. *'Avnîyâ zâl-i zamânuñ mekrine aldanma kim*

Kim zenânuñ cevrini çekmek gelür merdâna güc (İz, 1966: 187).

Ama biz özellikle ve çoğunlukla üniversitelerdeki Türkoloji bölümlerinde yukarıdaki altı çizili kelimeleri "genç", "olup" ve "güç" şeklinde transkribe ederiz. Transkripsiyon kurallarına bağlı kalarak olduğu gibi okuyanlar da vardır. Bence bu kelimeler, kuralına göre aslı gibi okunmalıdır.

Osmanlı dönemindeki divanlara bakıldığında; "p" ve "ç" harfleri ile biten kelimelerin "b" ve "c" kafiyesi ile bitenlerle birlikte yazıldığı görülür. Genellikle "p" konsonantı ile bitenler "b" ile, "c" konsonantı ile biten kelimeler de "ç" ile bitenlerle birlikte iç içe ele alınır. Oysa "p" ve "ç" iki ayrı konsonanttır. Bu nedenle ayrıca ele alınmalıdır. İşte Nevâyî bu ayrımı yapan ender şairlerdendir.

Nevâyî, *Garâyibü's-sıgar*'da 56-72. numaralı gazelleri "p" ile, 101-104. numaralı gazelleri "ç" ile ayrı bir başlık altında kaydetmiştir. Hatta bu gazellerin başındaki bölüm başlığında bu harfleri tanımlaması şöyledir:

“p” için: *Pi harfininḡ perṭveşlerininḡ pervāzı*

“ç” için: *Çim harfininḡ çâbüklarınınḡ çihre-küşâyılıḡı* (Kut, 2003: 77-98).

Nevâyî diğer divanlarında da aynı yolu izlemiştir. Böylece Arap alfabesinde olmayan; ancak Türk ve Fars alfabesinde mevcut olan “ç” ve “p” konsonantları da alfabeye girerek “lâm-elif”le birlikte otuz harf sırasına göre sıralanmıştır. Nevâyî’nin “p” harfinde yazdığı bir gazelinden iki-üç beyitlik bir örnek:

1. *Köz yaşım boldı revân bir nergis-i cādû körüp*
Tıfl yanḡlıḡ kim yügürgey her taraf âhû körüp

...

4. *Vādî-i işkinḡ mekân kıldı könḡül körgeç yüzünḡ*
İl beyābân içre menzil eylegen dik su körüp

...

7. *Ay Nevâyî def’ olur hâlin körüp küh-ı gamım*
Fil yanḡlıḡ kim hezîmet eylegey hindû körüp (Kut, 2003: 70-71).

Beyitler üzerine birkaç söz:

1. Bir nergis-i cādû (büyüleyici gözlü sevgili) görünce gözlerimden yaşlar boşandı. Bu, bir çocuğun âhû (ceylan) görünce koşturması gibidir.

Çocuklar güzel bir şey görünce ona yaklaşmak için koşarlar. Şair, burada “tıfl” yani çocuk kelimesini tam yerinde ve özellikle kullanmıştır. Birinci mısradaki gözyaşı, çocuğa benzetilmiştir. Gözyaşı çocuktur, çünkü kirpiklerin birbiriyle birleşmesinden doğar. Âhû ise gözleri âhû gibi zarif ve edalı sevgilisidir.

4. Halkın çöl içinde su görünce orayı kendisine yer edinmesi gibi gönül de sevgilinin yüzünü görünce aşk vadisini kendisine yer edindi.

Sevgilinin yüzü parlaklığı itibariyle suya benzetilir. Çöldeki su ise âşığın gönlü için bir aşk vadisi gibidir. Yani âşık artık orayı yer edinmiştir.

7. Ey Nevâyî! Benim dağlar gibi olan gamım, sevgilinin (yüzündeki) beni görünce yok olup gider. Bu, sanki bir hindû kölenin filleri görünce onları dağıtıp yenilgiye uğratmasına benzer.

Bu beyitte hindû, rengi itibariyle yüzdeki ben’dir. Edebiyatımızda mecazen bu benzetmeyle kullanılır.

Nevâyî’nin dikkat ettiği diğer bir nokta da gerek divanlarında gerekse mesnevi ve diğer eserlerinde, işlediği konuya dair başlıkları Türkçe olarak kaleme almasıdır. Eski edebiyatımızda konu başlıkları genellikle Farsça olarak yazılır; fakat az da olsa Türkçe olanlar da vardır. Ama bu, Nevâyî’de özellikle ele alınmış, konu başlıkları kısa olarak değil âdetâ bir özet mahiyetinde yazılmıştır. Bunu da bir örnekle göstermek yerinde olur kanısındayım:

Leylî vü Mecnûn adlı mesnevisinden:

...Mecnûnünḡ vahşetliḡ elidin ülfet riştesin üzgeni ve beyābân vahşîleri bile
üns tüzgeni ve keyikler bile Nevfel avı ara kalḡanı ve Nevfel vişâl va ‘desi kemendin

anınḡ boynuḡa salḡanı ve k yiklerini  z d kılıp anı Őayd kıḡanı ve k nḡlin avlaḡanı.
(Revan yz.: 808, 230b)

Mecn nnunḡ k z karası ve kirpik h mesi ile c n Őafhasıda yazḡan k nḡli Őerhaları Őerhin Leyli okup 'iŐk ittih di iktiz sı anınḡ k nḡli cer hatlarıdın mununḡ hem k nḡlin aḡrıtkanı ve anınḡ telh-k m bolḡanıdın mununḡ daḡı k mın acıtkanı. (Revan yz.: 808, 236b)

Eser içinde bu iki baŐlıktan daha uzun baŐlıklar da bulunmaktadır.

Bence  aḡatay Şair ve yazarları Nev y 'nin eserlerini muhakkak g rmuŐ, okumuŐ ve etkisinde kalmıŐlar; eserlerini Türkçe ( aḡatay Türkçesi - daha sonra Özbekçe) olarak yazmıŐlardır. Hatta  zellikle B b r' n (888/1483 - 937/1530), Nev y 'den etkilendiḡini de görmekteyiz. Zah reddin Muhammed B b r, henüz çok k  uk yaŐta iken (12 yaŐında) Fergana hükümdarı olup dört yıl kadar hükümdarlık yapmıŐsa da onun adını kalıcı kılan muhakkak ki edeb  yönüdür. Bugün elimizde beş eseri bulunmaktadır. *B b r-n me*, *Vak yi-n me-i P diŐ h * ve *V kia-n me* gibi çeŐitli adlarla anılan hatıratıyla kendisini dünyaya tanıtımıŐ ve Nev y 'nin etkisinde kaldıḡını gösteren  aḡatay Türkçesi ile dört eser yazmıştır. Beşinci eseri ise *Ris le-i V lidiyye Tercümesi*'dir. Eser, Farsçadan  aḡatay Türkçesine  evrilmiŐtir (Ak n, 1991: 396-400).

İŞte hemen Nev y 'den sonra, eserleriyle kendisini varlık sahasına çıkaran B b r'de Nev y 'nin etkisini görmek mümkündür. *B b r-n me*'nin dili ve  sl bu gerçekten s r kleyicidir. Ömer Faruk Ak n, *B b r-n me*'yi " aḡatay edebiyatının Nev i'ninkini dahi aŐan en tabii ve ileri nesir  rneḡi" (1991: 397) olarak tanımlamıŐtır. *B b r-n me*, gerçekten de örnek bir nesirle kaleme alınmıŐtır ve her Őeyi açık ve büyük bir samimiyetle anlatır. Ancak B b r' n eserlerinde Nev y 'nin etkisini g rd ḡ m ze dikkat çekelim. Rahmetli Ömer Faruk Ak n hocamız, B b r' n Türkçesi için her ne kadar "Nev y 'ninkini dahi aŐan" ibaresini kullanmıŐsa da (1991: 397) Őahsen ikisinin Türkçesi *hem-ay ardır* kanaatindeyim.  rneḡin Nev y 'nin *M n c t*'taki nesir  sl bu gerçekten etkileyicidir:

 l hi, ekrem 'l-ekrem nsin ve min g nahk r.  l hi, erham 'r-rah msin ve min t re-r zg r.  l hi, egerçi cürm   'iŐy ndın  zge iŐim yok; amm  sindin  zge hem-k Őim yok.  l hi yok irdim, bar iltinḡ, t fl irdim; uluḡlar  irgesige kattınḡ... (Revan yz.: 808, 2b)

G r ld ḡu  zere Nev y , kul olarak Rabbine sanatkar ne ama çok açık bir dille niyaz eder.  det  Türk edebiyatının 15. yüzyıl yazarlarından Sinan PaŐa'nın, *Tazarru'-n me* adlı eserindeki  sl bunu hatırlatır. B b r' n dili ise daha çok günlük konuŐma diline yakındır, samimi ve çok baŐarıyla oluŐturulmuŐ bir  sl bu vardır. Kısacası Nev y 'nin etkilerini kendinden sonra sadece B b r'de deḡil,  aḡatay Türkçesi ile yazılan divanlarda görmek de mümkündür.

Son olarak Nev y 'nin *Muh kemet 'l-lugateyn* adlı eserinden ve bu eserin amacından söz edelim.

Nev y , eserlerinde g r ld ḡu üzere Türk diline çok önem vererek imlasını bile Türklerin s ylediḡi biçimde ve imlada yazmaya  zen göstermiŐ ve örnek olmak amacıyla kendi eserlerinde de bu konuda bir ilk olmaya çalıŐmıŐtır. Bu konuda Nev y 'nin en önemli eseri *Muh kemet 'l-lugateyn*'dir. Bu kez, imla meselesinden çok

Türkçe yazmak açısından Çağatay şairlerine ve yazarlarına örnek olmuştur. Ölümünden beş yıl önce kaleme aldığı *Mecâlisü'n-nefâyis* adlı eserinden anlaşıldığına göre; Çağatay şairlerinin çoğunun eserlerini Farsça kaleme alması dikkatini çekmiştir. Bu konudaki incelemelerini hazırlayan Nevâyî, ölmeden bir yıl evvel 905/1500 yılında *Muhâkemetü'l-lugateyn*'i kaleme almıştır. Bir ideal olarak ele alınan bu eser, daha evvelki Çağatay şairlerinin eserlerinde daha ziyade Farsçayı tercih etmelerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu önemli eserde bu soruna odaklanılarak sorunu çözüme kavuşturma amacı ile iki dil karşılaştırılmış ve eser, Türkçenin üstünlüğünün kanıtlanması için yazılmıştır. Aynı aşamayı biz de 14. yüzyılda, Batı Türkçesinin artık edebî sahada kullanılmasıyla ilgili olarak Beylikler ve Osmanlı döneminde geçirmiştik.

Muhâkemetü'l-lugateyn, 19. yüzyılda Türkiye'deki aydınların ilgisini çekmiş olmalı ki Bursa'da *Nilüfer Dergisi*'nin 37-40. sayılarında Osmanlı Türkçesi ile tefrika edilmiştir. 1897 yılında da *İkdâm* külliyyatı içinde İstanbul'da kitap hâlinde yayımlanarak Türk aydınlarınca okunan bir eser olmuştur. Veled Çelebi (İzbudak) tarafından Çağatayca metni ile beraber 104 sayfa olarak basılmıştır (Özege, 1975: 1191, Kat no:14059). M. Quatermère tarafından tercümesi ve notlarla diğer eserlerle birlikte Paris, Firmin Didot Biraderler Matbaası'nda s. 1-39'da yayımlanmıştır. Kitap, diğerleriyle birlikte 114 sayfadır. Bu yayının başında Belin tarafından Alî Şîr Nevâyî'nin hayatı ile ilgili Fransızca yazılı olan "Ali-Chir Névâî" adlı makalenin Necip Âsım tarafından yapılan bir tercümesi ile Veled Çelebi'nin eserin Osmanlı Türkçesine tercümesi ve Çağatay Türkçesi ile aslı yer almaktadır.

Muhâkemetü'l-lugateyn, daha sonra 1941 yılında Refet İşıtman tarafından Türkçeye tercüme edilip Türk Dil Kurumunca basılmıştır. Eser, ayrıca T. Geneci tarafından Farsçaya çevrilerek Tahran'da 1327 hş. /1948 yılında, M. Yâkûb Vâhidî tarafından ise 1984 yılında Kâbil'de yayımlanmıştır. Son olarak yine Ankara'da, Türk Dil Kurumu tarafından 1996 yılında, F. Sema Barutçu-Özönder tarafından *Muhâkemetü'l-lugateyn: İki Dilin Muhakemesi* adıyla neşredilmiştir.

Barutçu-Özönder, bu çalışmasında eseri gerçekten düzenli bir biçimde hazırlamış; ayrıca önemli açıklamalar yaparak kelimeler üzerinde bilgiler de vermiştir. Mesela "eteke" kelimesi için *atalık, sütkardeşin babası, lala ve mürebbi; "ineke" ise mürebbiye, sütanne ve ebe* sözcükleriyle karşılanmıştır (1996: 54).

Barutçu-Özönder, *Muhâkemetü'l-lugateyn* yayınında, eserin Türkiye Türkçesine çevirisini de vermiştir. Buradan da yine küçük bir örnek verelim:

"Büyük ve küçük kızkardeşe birlikte *hâher* derler, ve bunlar büyüğe *igeçi*, küçüğe *singil*, derler. Yine bunlar babanın ağabeyine, küçük kardeşine *abağa*; annenin ağabeyine, küçük kardeşe *tağayı* derler. Onlar ise hiçbirine ad belirlememişlerdir. Arap dili ile 'am ve hâl derler" (1996: 210).

Nevâyî, eserinde Türkçe ile Farsçayı karşılaştırırken pek çok örnek verir. Örneğin, "ağlamak" manasına gelen *girye-kerden* kelimesini ele almış ve;

Hecr endühuda bohsap min bile alman nitey
Mey 'ilâcımdur kopup deyr-i fenâğa 'azm itey

beytinden sonra şunları söylemiştir:

*Fârsî-güyy Türk bigler ve mîr-zâdeler bohsamağnı Fârsî til bile tileseler edâ
kılğaylar, āğā ni nev' kılğaylar. (Revan yz.: 808, 776a)*

Ağlamanın başka bir şeklini ifade eden *bohsamak* kelimesi için elimdeki üç lugat şu anlamı veriyor:

1. “Bohsadı [*< boğ-ık+sa-dı = Mo. buğsa-*] ‘*Āşīkuñ hecr ü firkatde ağladuğına derler. Ammā sāyir ağlamak maħallinde isti‘māl olunmaz, mücerred ‘āşīk ağladuğına dërler, ki Muħākimetü’l-Luğateyn’de Nevāyî ħazretleri bu luğati böyle taşḫīh êdiip bu beyti yazmışlardur, ki...*” (Niyâzî, 2011: 361).

2. Senglâh’ta *bohsamak* kelimesi için verilen bilginin Türkçesi şöyledir: “Üzüntünün şiddetinden ki ona Arapçada ğuşsa yani üzüntü derler. Rûmî müellifler *giryē; âşīğın, mâşuğın ayrılığından dolayı ağlamak derler.*” (Muhammed Mahdî Xân, 1560). Bunun ardından Nevâyî’nin *Muħâkemetü’l-luğateyn*’inden, yukarıda alıntılanan beyit örnek verilmiştir.

3. “*Bohsamak: Iztırıp ve helecan ile boğuna boğuna ağlamak.*” (Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, 1298: 77).

***

Nevâyî’nin, eserlerinin istinsahında yapılan yanlış yazımlara da oldukça kızdığını ve kimi zaman bunu eserlerinde dile getirdiğini görmekteyiz. Yanlış yazımları ve bununla bağlantılı olarak kâtiplere edilen serzenişi konu alan şiirlere bizde de rastlanmaktadır. Acaba Nevâyî, bu konuda şair yahut yazarların dikkatini çekmiş olabilir mi? Nevâyî’nin, Türk edebî dünyasını etkilediği muhakkaktır. Ünlü şairimiz Fuzûlî’nin de Nevâyî’den fazlasıyla etkilendiği malumdur. Fuzûlî’nin, kâtiplerin yanlışlarını konu alan ve *Dîvân*’ının dibâcesinde bulunan oldukça meşhur kıtasında ifade ettikleri Nevâyî’nin düşüncesi ile aynıdır. Fuzûlî şöyle diyor:

*Qalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrîñ
Ki fesâd-ı rakamı sūrumuzı şūr eyler
Gâh bir ħarf sukūtiyle kılur nâdiri nâr
Gâh bir nokḫta kuşūriyle gözi kūr eyler (Akyüz vd., 1958: 10)*

Nevâyî ise aynı konudaki düşüncelerini *Hamse*’sinin dördüncü eseri olan *Seb’a-i Seyyâre* adlı mesnevisinin *hâtîme* kısmında şöyle aktarıyor:

*Kim ki yazmakka müzd kılsa heves
Barça maḫşûdı müzd bolsa vü bes
Qara pül üzre mâ-cerâ kılsa
Yüzi dik şafhanı kara kılsa
Köz üze nokḫta koymay eylep zūr
Merdümî bolmağın dik eylese kūr
Ġaybdın nokḫtai yonup ‘amdâ
Ḥaḫ ara ‘ayb eylese peydâ*

*Hāmesiğa közi midād olsun
Ol karadın anġa sevād olsun*

*Tili şak bolsun eyle kim hāme
'Ārızı tīre eyle kim nāme (Tural, 2015: 429-430)*

[= Kim para için yazmaya heves etse (ve) bütün arzusu para almak olsa; / Kara para üzerine maceraya girse (devamlı olarak çalاکalem yazıp gitse ve) kendi yüzü gibi sayfayı da karalasa; / (Göz yazarken) "göz" üzerine nokta koymaya uğraşmasa; (bu yaptığı iş) insanlık olmadığı gibi (göz de) kör olur, (gözü hiçbir şey görmez.). / Kasten "gayb" kelimesinin bir noktasını çıkarıp yazıyı "ayb" hâlinde eksik şekle getirse; / Gözü, kalemine mürekkep olsun, yazısını o karadan yazsın. / Dili, kalem gibi ikiye bölünsün; yüzü, (yazılan) yazı gibi kara olsun!]

Bir diğeri Garâyibü's-sıgar'ın mukatta'ât kısmından alıyorum:

Ġalaş biter kâtib bâbıda kalem sürmek ve karasınınġ ġalaşın yüzige kiltürmek

*Fülân kâtib er hatnı mundaş yazar
Bu manşıbdın anı koparmak kirek*

*Yüzün nāmesi dik kara eyleben
Kalem dik başın dağı yarmak kirek*

*Karadın karağa biriben ulağ
Kalem-revdin anı çıkarmak kirek (Kut, 2003: 534)*

Sözlerimi Nevâyî'nin *Nevâdirü's-şebâb* adlı divanından aldığım bir beyitle sonlandırıyorum (Karaörs, 2016: 498):

*Ol kuyaş çünkim bolur kündüz 'ayân akşam nihân
Kiçe hecridin Nevâyî öldi kündüz reşkidin*

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk (1991). "Bâbü (Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü)" *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 396-400.

Akyüz, Kenan-Beken, Süheyl-Sedit, Yüksel-Cunbur, Müjgan (1958). *Fuzûlî, Türkçe Divan*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

'Alî Şîr Nevâyî (yz.). *Külliyât-ı Nevâyî*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Revan Bölümü. Nu. 808.

Barutçu-Özönder, F. Sema (1996). '*Alî Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-lugateyn: İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İz, Fahir (1966). *Eski Türk Edebiyatında Nazım*. I/I. İstanbul: Küçükaydın Matbaası.

Karaörs, M. Metin (2016). '*Alî Şîr Nevâyî, Nevâdirü's-şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kut, Günay (1989). *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu 1*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Kut, Günay (2003). '*Alî Şîr Nevâyî, Garâ'ibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*'. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Muhammed Mahdî Xân (1560). *Senglâh: A Persian Guide to the Turkish Language with an Introduction and Indices by Sir Gerard Clauson*. London: Luzac.

Niyâzî (2011). *Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*. (haz. Mustafa S. Kaçalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özege, M. Seyfettin (1975). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu 3*. İstanbul: Sıralar Matbaası.

Sertkaya, Osman F. (1971). "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 19. s. 171-184.

Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası.

Tural, Güzin (2015). *Emîr Nizâmuddîn Alî Şêr-i Nevâyî, Seb'a-yi Seyyâr*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.